

RICK HONINGS **Boekbespreking**

Boudien de Vries, *Een stad vol lezers. Leescultuur in Haarlem 1850-1920*, Nijmegen, Vantilt 2011, 512 p., ISBN 9789460040658, €39,95

We leven in het tijdperk van de leesclub. De leden ervan komen maandelijks bijeen om een boek te bediscussiëren, bijvoorbeeld de nieuwe roman van Kluun of Herman Koch. Uitgevers spelen hier handig op in, door speciale edities van boeken voor leesclubs te publiceren. Ook zijn sommige auteurs zich bewust van deze, voor de commercie belangrijke doelgroep. Zo publiceerde Renate Dorrestein in 2010 een roman met de veelzeggende titel *De leesclub*, over het reilen en zeilen van zeven lezende vrouwen. Het boek richt zich, vanzelfsprekend, op de leesclubjes in den lande, getuige het achterin opgenomen leesdossier en de lijst met discussieonderwerpen.

Wie denkt dat lezen in gezelschap een uitvinding is van de moderne tijd, heeft het mis. Dat laat Boudien de Vries, universitair hoofddocent sociale geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, overtuigend zien in *Een stad vol lezers. Leescultuur in Haarlem 1850-1920*. Het mooi uitgegeven boek – gebonden en verlicht met illustraties, deels in kleur – behandelt een onderwerp op het snijvlak van neerlandistiek en sociale geschiedenis: de negentiende-eeuwse leescultuur. De laatste decennia is het onderzoek hiernaar in opkomst. Toch weten we nog maar weinig over de negentiende-eeuwse lezer. Wie las er, wat las men en waar? Dankzij De Vries' onderzoek kunnen deze vragen worden beantwoord, althans voor de Haarlemse situatie. Dit mag op het eerste gezicht een beperkende afbakening lijken. Maar wie zich realiseert hoeveel tijdrovend archiefonderzoek de auteur heeft

moeten verrichten om de Haarlemse leescultuur in kaart te brengen, zal begrijpen dat het voor één persoon onmogelijk is om een overzichtsstudie te schrijven over de nationale, laat staan internationale, leescultuur. Uit het beeld dat De Vries schetst, blijkt bovendien dat de Haarlemse leescultuur duidelijk overeenkomt met de situatie in andere Nederlandse steden. In die zin kan de monografie dienen als pars pro toto en krijgen haar conclusies een bredere betekenis.

Lezen werd in de loop der tijd steeds minder een elitebezigheid. Het aantal lezers dat zelf boeken kocht, nam toe; de inkomens stegen en de werktijden verminderden. Hierdoor verdwenen geleidelijk aan ook de vooroordelen die over lezen bestonden. (Men meende lange tijd dat lezen kon zorgen voor geloofsafval, verkeerde politieke ideeën en zedenbederf, vooral bij vrouwen.) Een van de aardige aspecten van het boek is dat De Vries de Haarlemse lezer een gezicht geeft. In het eerste deel behandelt ze drie lezers: de rijke Haarlemse bierbrouwer Daniël de Haan (die vele maatschappelijke functies vervulde en verzet was op non-fictie), de bloemschilderes Arentina Arendsen (die belangstelling had voor toneel en Nederlandse romans verslond) en de fabrikant Rudolph Gallandat Huet (die een passie had voor taalkunde). Op basis van de beschikbare bronnen slaagt De Vries erin de rol die boeken in hun levens speelden, te reconstrueren. Zo is van De Haan allereerst een boedelbeschrijving overgeleverd, die na zijn dood werd opgesteld en waarin ook zijn boekenbezit werd opgetekend. Daarnaast is er een veilingcatalogus beschikbaar, die opgesteld werd toen De Haans bibliotheek onder de hamer kwam. Ten slotte komt

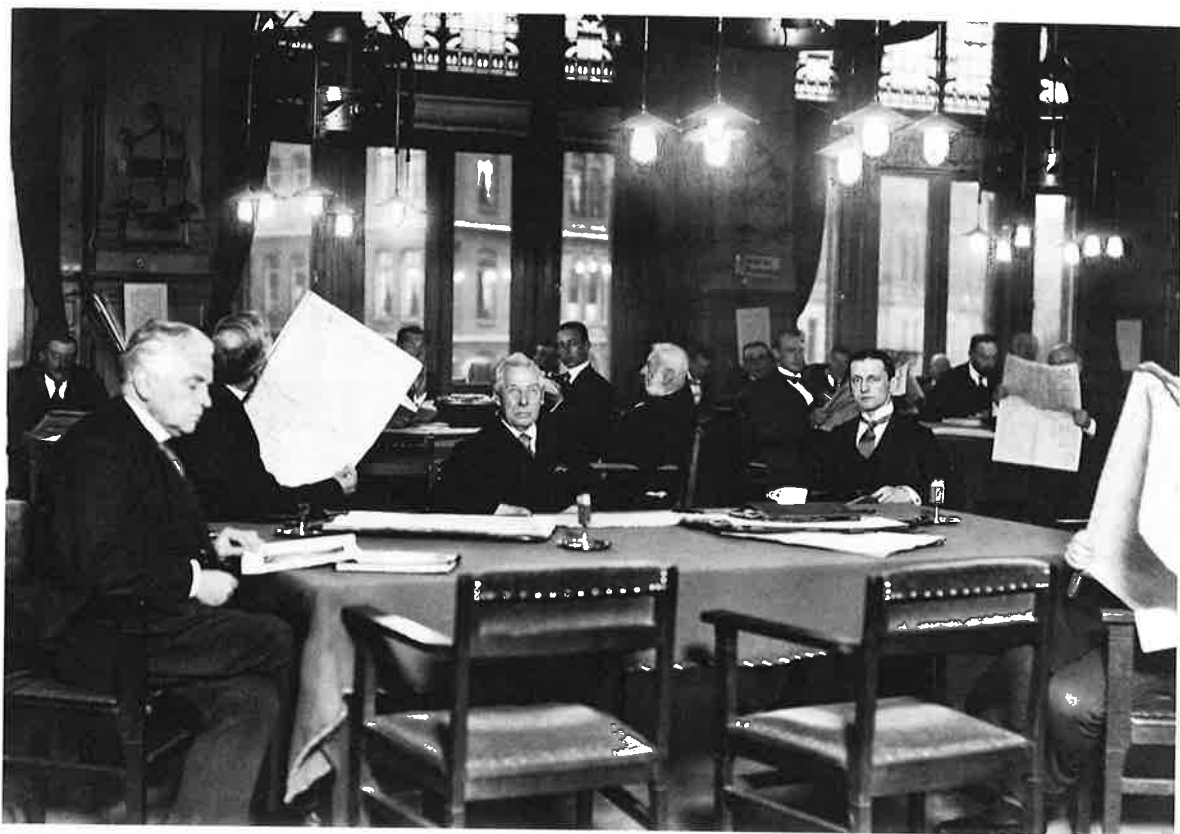
zijn naam voor in de leenregisters van het Haarlemse Leesmuseum. Niet alleen schetst De Vries een levendig beeld van het boekenbezit van deze lezende bierbrouwer, en passant geeft ze ook aan welke nadelen er verbonden zijn aan het gebruik van de diverse onderzoeksbronnen. Zo noemde de notaris in boedelbeschrijvingen aan het einde van de negentiende eeuw steeds minder vaak de afzonderlijke titels die hij aantrof, zoals in eerdere decennia gebruikelijk was geweest. De veilingcatalogus heeft ook zijn beperkingen, omdat deze enkel de boeken vermeldt die De Haan in zijn laatste levensfase bezat. Ook met de informatie uit de leenregisters van het Leesmuseum moet voorzichtig worden omgesprongen. In deze instelling, die in het stadhuis was gevestigd en die bedoeld was voor de plaatselijke elite, was sprake van strenge sociale controle. Dat had tot gevolg dat de leden niet zomaar alles konden lezen. Ook op andere plaatsen in het boek legt De Vries steeds uit wat de voor- en nadelen zijn van de verschillende onder-

zoeksbronnen. Zo kan *Een stad vol lezers* dienen als een boekwetenschappelijk handboek.

In het tweede deel van haar boek schetst De Vries een beeld van de institutionele infrastructuur van de Haarlemse leescultuur. Ze gaat in op de verschillende leesinstituten, zoals de leesgezelschappen en de diverse typen bibliotheken. De tweede helft van de negentiende eeuw was de bloeiperiode van de commerciële winkelbibliotheken, die verbonden waren aan een boekhandel. Daarnaast kende Haarlem confessionele (katholieke en protestants-christelijke) en charitatieve boekencollecties. De bekendste was die van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, opgericht in 1794, die het motto 'beschaving door ontwikkeling' huldigde. Vanuit idealistische overwegingen wilde de elite 'het volk' nuttige boeken laten lezen. Maar uit de overgeleverde bronnen wordt duidelijk dat de lagere standen in de praktijk meer sentimentele romans en avonturenverhalen lazen dan de elite wenselijk achtte, net zoals de lezers van socialistische volksbibliotheken bij voorkeur geen Marx lazen.

De fascinerendste leesinstantie die in het boek aan bod komt, is het Leesmuseum. De notabelen van Haarlem kwamen er samen om kranten en tijdschriften te bestuderen op de leeszaal, om recente boeken te lenen en om sigaren te roken. Er was sprake van een burgerlijk beschaafdheidsideaal. Zo noteerde een lid in 1885 in het klachtenregister: 'De ondergeteekende heeft hedenavond het Leesmuseum verlaten, een kloek besluit, omdat hij door het onhebbelijke zweeten van een lid in zijn lectuur op hoogst onaangename wijze werd gestoord. Moge dit lid eindelijk eens begrijpen, dat men in gezelschap van vreemden zich anders gedraagt dan in zijn eigen huis.'

Het archief van het Leesmuseum blijkt een waardevolle bron. Zo kunnen bepaalde nuances worden aangebracht. De Vries laat bijvoorbeeld zien dat katholieke leden van het Leesmuseum wel degelijk romans van Émile Zola lazen, ook al stonden die op de kerkelijke index. Ze gaat ook in op de perikelen rondom de aanschaf van Van Deyssels roman *Een liefde* (1887). Een van de leden stelde voor om het boek te bestellen. Een ander lid reageerde hierop met: 'Dit quasi-kunst-werk behoort niet in een leesmuseum

De leeszaal van het Amsterdamse Leesmuseum in 1917

maar in een pornographische bibliotheek!' De aanvrager verdedigde zich door te stellen dat hij de tweede druk bedoelde, waaruit de beruchte masturbatiescène was geschrapt.

Boudien de Vries voorziet met haar boek in een leemte. *Een stad vol lezers* is de eerste studie die een gedetailleerd overzicht geeft van de leescultuur in een bepaalde tijd en plaats en van de ontwikkelingen die er hebben plaatsgevonden. Bovendien is het werk – ondanks het feit dat leenregisters, veilingcatalogi en andere archiefstukken beslist niet tot de spannendste lectuur behoren – plezierig om te lezen, doordat de schrijfster haar verhaal opvrolijkt met aardige voorbeelden, mooie vondsten en gegevens over de levens en het leesgedrag van enkele specifieke Haarlemse lezers.

Een nadeel is dat in de studie niet wordt ingegaan op de periode voor 1850, terwijl de meeste leesinstituten, zoals de leesmusea en de commerciële leesbibliotheken, hun wortels hadden in de vroege negen-

tiende eeuw. Een tweede bezwaar is dat De Vries nauwelijks de inhoud van de behandelde werken bespreekt. Hoewel de negentiende-eeuwse lezers veel auteurs lazen die ook tegenwoordig nog deel uitmaken van de literaire canon (zoals Beets, Van Lennep, Bosboom-Toussaint, Couperus en Van Eeden), zijn de meeste auteurs die zij lazen thans goeddeels vergeten. Wie waren zij en wat schreven ze voor boeken? Door meer in te gaan op de inhoud van werken van schrijvers als Frederik Nagtglas, Melati van Java, Justus van Maurik en Antoinette (pseudoniem van Louise Victorine Nagel) had *Een stad vol lezers* ook kunnen fungeren als een soort alternatieve literatuurgeschiedenis. Het zou interessant zijn geweest om de literaire smaak die binnen de leesinstituten bestond te koppelen aan de letterkundige geschiedenis. Nu moet de lezer het in de meeste gevallen doen met typeringen van Jan ten Brink. Maar dit neemt niet weg dat *Een stad vol lezers* een mijlpaal vormt in het onderzoek naar de Nederlandse leescultuur.